

ชมวัดในตัวเมืองและใกล้ตัวเมืองพิษณุโลก แต่บางวัดก็เหลือแต่ชื่อ

ตอนที่แล้วผู้เขียนได้พาท่านผู้อ่านเที่ยวชมโบราณวัตถุ-สถานยังวัดจุฬามณี วัดสภักดีน้ามัน วัดจันทร์ตะวันออก วัดจันทร์ ตะวันตก วัดท่ามะปรางค์ วัดอรุณญิก วัดเจดีย์ยอดทอง และ วัดธรรมจักรมาแล้ว ซึ่งวัดดังกล่าวนี้เดิมทีเดียวบางวัดก็เป็นวัด ร้างมาก่อน แต่ปัจจุบันได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ มีกฐิพระสงฆ์ จึงมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ทุกวัด สำหรับในตอนนี้ผู้เขียนจะพาท่าน ผู้อ่านไปชมโบราณวัตถุสถานยังวัดร้างซึ่งมีอยู่หลายวัดด้วยกัน ซึ่ง หลายวัดเคยเป็นวัดที่ใหญ่โตมาก่อนในสมัยโบราณ ซึ่งยังมีโบราณ วัตถุสถานที่จะชมได้ แต่ก็มีหลายวัดอีกเช่นกันที่ไม่มีซากของ โบราณวัตถุสถานอยู่เลย คือยังเหลือแต่ชื่อที่คนสูงอายุเท่านั้นที่ รู้จัก ถ้าไม่นำมาเล่าสู่ท่านผู้อ่านแล้ว ต่อไปก็จะมีคนรู้จักกัน อีกเลย

ผู้เขียนจะขอเริ่มพาท่านผู้อ่านไปรู้จักกับ *วัดวิหารทอง* เสีย ก่อน ซึ่งวัดนี้ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน เยื้องกับวัด

พระศรีรัตนมหาธาตุเล็กน้อย คืออยู่ติดกับสำนักงานที่ดินจังหวัด พิษณุโลก เข้าใจว่าสำนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลกคงตั้งอยู่ในบริเวณวัดวิหารทองนั่นเอง วัดวิหารทองนี่คงเป็นวัดใหญ่มาแต่โบราณแน่นอน เพราะเดิมเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ สูง ๑๘ ศอก และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้เชิญลงมากรุงเทพมหานคร พร้อมทั้งทรงสร้างวิหารประดิษฐานไว้ในวัดสระเกศ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเฉลิมพระนามว่า “พระอัฐฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตร”

สภาพปัจจุบันของวัดวิหารทองนี้ เป็นวัดร้างยังมีโบราณสถานที่อยู่พอจะทราบว่าเป็นวัดใหญ่ที่สำคัญมาก่อนก็คือ ซากของเสาโบสถ์หรือวิหารขนาดใหญ่อยู่ ๒ แห่ง แห่งแรกอยู่ติดกับสำนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลก และอีกแห่งหนึ่งอยู่เหนือขึ้นไปเล็กน้อย ใกล้กับซากโบสถ์วิหารนี้ยังมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่มากอีก ๑ ต้น และถัดไปทางทิศตะวันตกติดกับถนนเทพารักษ์ มีเนินดินขนาดใหญ่อีก ๑ เนิน เข้าใจว่าคงเป็นฐานของเจดีย์นั่นเอง ถ้าหากทำการลอกดินและต้นไม้ต้นหญ้าออกให้หมดก็คงจะทราบรูปร่างของซากเจดีย์นี้แน่นอน ส่วนคนละฟากถนนของเนินดินดังกล่าวนี้ ยังมีคนน้ำอีกด้วย แต่คนน้ำบางตอนได้ถูกถมเพื่อสร้างเป็นสำนักงานสหกรณ์-

ครุฑอมรินทร์พญ์ของจังหวัดพิษณุโลกเสียแล้ว เข้าใจว่าคูน่านคงจะมี
 รวบรวบวิหารทองก็ได้ แต่ได้ถูกถมสร้างเป็นสถานข้าราชการเสีย
 หมด และถนนเทพารักษ์ปัจจุบันนี้ก็คงเป็นกำแพงวัดมาก่อนก็ได้
 เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ทางสำนักงานสภครุฑอม
 รินทร์พญ์ได้ให้คนงานขุดดินเพื่อทำเสารั่ว ได้พบซากอิฐเป็นแนวยาว
 และใต้ซากอิฐเหล่านั้น ได้พบท่อดินเผาขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง
 กลาง ๓๐ ซม. ยาว ๑.๓๐ เมตร ซึ่งมีจำนวนหลายท่อ แต่ละ
 ท่อต่อกันเป็นแนวยาวที่เดียว หลายท่อที่ชำรุดมาก คุณประเจิม
 มีผดุง เจ้าหน้าที่ของสภครุฑอมรินทร์พญ์จังหวัดพิษณุโลก ซึ่ง
 เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้างรั้วนั้น ได้เก็บมาต่อกันเข้าเสร็จเรียบร้อย
 จนเป็นรูปท่อดินเผา ซึ่งสังเกตได้ชัดเจน เข้าใจว่าท่อดินเผานี้คง
 เป็นท่อระบายน้ำจากบริเวณวัดวิหารทอง ผ่านใต้กำแพงวัดไปออก
 คูน่านนั่นเอง

ถ้าหากท่านผู้อ่านได้ชมบริเวณวัดวิหารทองและซากโบราณ
 วัตถุสถานที่เหลืออยู่แล้ว ก็น่าจะนิษฐานได้ว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้น
 ในสมัยสุโขทัย และคงเป็นวัดสำคัญที่เกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
 ก็ได้ เพราะอยู่คนละฟากแม่น้ำน่าน เยื้องกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น
 ทั้งยังตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันมากอีกด้วย แต่ที่น่าเสียดายก็คือบริเวณ
 วัตถุสถานที่ราชการ บ้านเรือนสร้างอยู่ในบริเวณวัด แม้กระทั่ง

ซากโบราณสถานต่าง ๆ กระจ่าง ซ้ำยังมีการขุดส้วมไว้ในบริเวณซากโบสถ์วิหารอีกด้วย นวัตกรรมศิลปากร เทศบาลเมืองพิษณุโลก และทางจังหวัดพิษณุโลกควรจะร่วมกันขุดแต่งบริเวณวัดวิหารทองนี้ เพราะเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งมาแต่โบราณ กับที่ยังมีซากโบราณวัตถุสถานอยู่มากอีกด้วย

ใกล้ ๆ กับวัดวิหารทองนี้ยังมีวัดร้างอีก ๒ วัดด้วยกัน คือ **วัดโพธิ์ทอง** กับ **วัดศรีสุคต** สำหรับวัดโพธิ์ทองนั้นไม่มีซากอะไรเหลือไว้เลย เพราะกลายเป็นบ้านพักข้าราชการเสียหมดแล้ว วัดโพธิ์ทองจึงเหลือแต่ชื่อเท่านั้น ส่วน**วัดศรีสุคต**ซึ่งตั้งอยู่เหนือวัดวิหารทองขึ้นไปไม่มากนัก และอยู่ริมถนนเทพารักษ์เช่นกัน หรืออยู่หลังโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม บริเวณวัดศรีสุคตในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งของสถานสงเคราะห์ของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งนำชื่อวัดมาตั้งเป็นชื่อของสถานสงเคราะห์ว่า “สถานสงเคราะห์ศรีสุคต” โบราณสถานเท่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้ก็คือ ๑ ซากของฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ ๑ ฐาน และเนินดินเล็กๆ อีก ๒ เนิน ถ้าหากทำการขุดลอกดินออกให้ถูกหลักวิชาการแล้ว คงจะทราบโบราณสถานนี้แจ่มชัดขึ้นมากทีเดียว น่าชมเชยเจ้าหน้าที่ของสถานสงเคราะห์ศรีสุคตที่ไม่รื้อโบราณสถานเหล่านี้เสียหมด สำหรับนอกกรั้วของสถานสงเคราะห์แห่งนี้ ก็ยังมีซากเสาศิลาแลงอีกหลาย

ต้นด้วยกัน เข้าใจว่าเป็นโบสถ์หรือวิหารของวัดศรีสุคตนั่นเอง
อย่างไรก็ตาม วัดศรีสุคตนี้จะต้องเป็นวัดที่เก่าแก่มาก่อนในสมัย
สุโขทัยและสมัยอยุธยาอย่างแน่นอน

วัดร้างอีกวัดหนึ่งคือ *วัดน้อยหรือวัดอุทยานน้อย* ซึ่ง
กล่าวกันว่าเป็นวัดที่คู่กับวัดอุทยานใหญ่หรือวัดธรรมจักร (ซึ่งกล่าว
แล้วในตอนก่อน) ฝ่ายหนึ่ง แต่อีกฝ่ายหนึ่งกล่าวกันว่าวัดน้อยนี้
คู่กับวัดใหญ่หรือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่เป็นชื่อของวัด
พระศรีรัตนมหาธาตุ ที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันจนติดปาก) จากการ
ที่กล่าวกันว่าวัดน้อยหรือวัดอุทยานน้อยนี้คู่กับวัดใหญ่ก็เพราะว่า
วัดน้อยตั้งอยู่เหนือวัดใหญ่ไม่ไกลกันนัก และอยู่ริมแม่น้ำ่าน
เช่นกัน และอยู่ใกล้กับวัดอุทยานใหญ่หรือวัดธรรมจักรด้วย
สำหรับโบราณสถานที่เหลืออยู่ก็คือซากของโบสถ์หรือวิหาร ซึ่ง
ยังมีผนังและหลังคาสำหรับหน้าบรรณก็ยังมิลวดลายปูนปั้นอยู่บ้าง
พร้อมทั้งกระเบื้องเคลือบที่ประดับก็ยังพอมีเหลืออยู่ แต่ส่วนใหญ่
ก็ถูกแกะออกเสียเกือบหมด เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ่าน และ
ถูกน้ำกัดเซาะอยู่เสมอ เข้าใจว่าโบราณสถานคงพังลงน้ำไปมาก
แล้ว บริเวณวัดก็มีบ้านเรือนตั้งอยู่หลายหลังที่เดียว ใกล้ ๆ กับ
โบสถ์หรือวิหารนี้ลงไปทางทิศใต้ มีโรงเรียนวัดน้อยตั้งอยู่ เข้าใจ
ว่าโรงเรียนวัดน้อยก็คงตั้งอยู่ในบริเวณวัดน้อยนั่นเอง ใกล้ ๆ กับ

บริเวณวัดน้อยไปทางตะวันออกและทางเหนือยังมีซากกำแพงเมือง เป็นแนวยาวพอสมควร ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ชัดเจน ดังนั้น วัดน้อย นี้คงเป็นวัดใหญ่วัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองพิษณุโลก

วัดร้างอีกวัดหนึ่งซึ่งไม่มีใครทราบชื่อมาก่อนว่าชื่อวัดอะไร เป็นวัดร้างที่ตั้งอยู่หลังศาลจังหวัดพิษณุโลก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อให้ ว่า “วัดหลังศาล” อยู่ห่างจากถนนสิงหวัฒน์ (ถนนจากพิษณุโลก ไปสุโขทัย) ประมาณ ๕๐ เมตรเท่านั้น เข้าใจว่าวัดนี้เดิมคงเป็น วัดใหญ่และสำคัญมากวัดหนึ่ง เพราะตั้งอยู่ใกล้กับวัดวิหารทอง และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ กับทั้งตั้งอยู่ใต้วัดวิหารทองเป็นแนว เดียวกันอีกด้วย ปัจจุบันนี้ยังมีโบราณสถานที่เหลืออยู่คือเนินดิน สูงใหญ่ เข้าใจว่าคงจะเป็นฐานโบสถ์วิหารหรือเจดีย์ก็ได้ ถ้าทำ การขุดแต่งด้วยการลอกดินที่ทับถมออกให้หมดตามหลักวิชาการ แล้ว คงจะทราบได้แน่นอนขึ้น นอกจากนั้น ยังมีต้นโพธิขนาดใหญ่ อยู่อีก ๑ ต้น และเมื่อไม่นานมานี้ได้มีผู้พบพระเครื่องใน บริเวณวัด ๕-๖ พิมพ์ด้วยกัน เรียกกันว่าพระเครื่องกรุวัดหลังศาล มีทั้งทำด้วยทองคำ เงิน ชินเงิน และสัมฤทธิ์ ซึ่งมีลักษณะพอ สั้งเขปคือ เป็นพระปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ อยู่ในรูปสามเหลี่ยม เนื้อสัมฤทธิ์สนิมดำ และที่เป็นเนื้อสัมฤทธิ์สนิมเกาะคำปางสมาธิ นึ่งขัดสมาธิราบอยู่บนฐาน ๒ ชั้นก็มี สำหรับวัดหลังศาลนี้ นำที่

ทางกรมศิลปากร ทางเทศบาลเมืองพิษณุโลก และทางจังหวัดพิษณุโลกจะร่วมมือกันขุดแต่งไว้ศึกษาต่อไป ใครผ่านไปผ่านมาตามถนนสายพิษณุโลก-สุโขทัยก็จะได้เห็นเป็น โบราณสถานที่น่าสนใจแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก แต่ก็น่าเสียดายที่ปัจจุบันนี้รอบวัดหรือในบริเวณวัดเป็นบ้านเรือนที่สร้างกันอย่างหนาแน่นพอสมควรเสียแล้ว

เท่าที่กล่าวมาแล้วเป็นวัดร้างที่ยังมีซากโบราณสถานอยู่บ้าง แต่ก็ไม่แน่เหมือนกัน ต่อไปอาจจะถูกผู้ที่ไม่เห็นคุณค่าในโบราณสถานอันเก่าแก่ของชาติทำลายเพื่อใช้สถานที่สร้างอาคารทางราชการหรือบ้านเรือนก็ได้ ซึ่งก็มีอยู่หลายวัดที่อยู่ในสภาพเหลือแต่ชื่อ เช่น วัดราชคฤห์ วัดนางชี วัดสะตือ วัดเสือหรือวัดป่ามีด วัดสระหญ้าง วัดโพธิ์ทอง และวัดราชประดิษฐฐาน เป็นต้น แต่ก็คงมีวัดอื่นๆ อีกก็ได้ เท่าที่ผู้เขียนค้นคว้า และสอบถามผู้รู้มาได้ก็มีชื่อวัดต่างๆ ดังกล่าวมานี้เท่านั้น จะได้กล่าวถึงตามลำดับไป

วัดแรกที่น่าสนใจคือ **วัดราชคฤห์** ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุทางทิศใต้ และติดกับวัดนางพญาทางทิศตะวันออก แต่ปัจจุบันไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลย เพราะเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเจ้าการบุญในปัจจุบัน คุณบุญชด แสงถ่ายได้เขียนเรื่องราวของวัดราชคฤห์ไว้ตอนหนึ่งในหนังสือ “นำเที่ยว

เมืองสองแควและพิษณุโลก” ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ (ผ่านมาแล้วถึง ๓๖ ปี) ผู้เขียนขอคัดลอกมาให้ท่านผู้อ่านได้อ่านกันตั้งต่อไปน้

“**วัดราชคฤห์** อยู่ในบริเวณโรงเรียนอาชีพแผนกการช่างเย็บเสื้อและการฝีมือ ใกล้กับถนนเทพจันทร์ อยู่ทางบ้านตะวันออกของวัดนางพญาไปไม่กี่ไมล์ มี**วัดนางชี** อยู่ติดต่อกับวัดนี้ด้านตะวันตก แต่เดิมก็เป็นอาณาเขตเดียวกันกับวัดนางชี ภายหลังรัฐบาลได้ใช้สถานที่ติดเขตวัดราชคฤห์เป็นที่ตั้งโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม แล้วย้ายไปอยู่ทางฝั่งแม่น้ำตะวันตก จึงยกโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนช่างเย็บเสื้อและการฝีมือมาจนบัดนี้ วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่น่าจะสร้างคราวเดียวกับวัดนางพญา แต่เดิมน่าจะเจริญดีมาก เพราะสังเกตได้จากถนนหนทางที่เดินเข้ามาวัดนี้ได้สร้างเป็นถนนอิฐ สถานที่ต่าง ๆ ในวัดนี้ปรักหักพังเสียหมดแล้ว เหลือแต่ฐานเหตุที่ร้างและปรักหักพัง เพราะมีวัดในถิ่นเดียวกันมากเกินไป และไม่มีผู้อุปการะก่อสร้างตกแต่ง ต่อมา ๆ เข้าจึงได้พังทลายหมด

ในข้อความข้างบนนี้ คุณบุญชด แสงต่าย ยังได้กล่าวถึงวัดอีกรวัดหนึ่งคือ **วัดนางชี** ซึ่งคงจะอยู่กลางระหว่างวัดนางพญากับวัดราชคฤห์นั่นเอง

นอกจากนี้คุณจำลอง สวงวงศ์ ยังได้เขียนสันนิษฐานเกี่ยวกับวัดราชคฤห์ในหนังสือพิมพ์เผ่าไทยและเทอดไทยว่าวัดราชคฤห์นี้เป็นวัดโบราณ คงจะใหญ่โตและสำคัญมาก และคงสร้างขึ้นรุ่นราวคราวเดียวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวัดนางพญาที่ได้ และคงเป็นวัดที่มหากษัตริย์ทรงสร้าง เพราะชื่อ “ราชคฤห์” และสร้างใกล้วัดหลวงนั่นเอง เพราะถ้าเป็นวัดของบุคคลธรรมดาสร้าง คงไม่มีใครกล้าสร้างวัดใหญ่แน่ นอกจากนี้ คุณจำลองยังกล่าวถึงการพบพระเครื่องกรุวัดราชคฤห์ อีกว่า ที่พบแล้วมี ๒ พิมพ์ด้วยกัน คือพิมพ์เนื้อดินเผาสีดำ ซึ่งชอบเรียกกันว่า “นางวัดราชคฤห์” อันเป็นพระนั่งปางมารวิชัย อันคล้ายพระพิมพ์นางพญา เขาตรงทรงเทวดาพิมพ์หนึ่ง อีกพิมพ์หนึ่งเป็นพิมพ์เนื้อดินเผาสีดำเป็นพระนั่งปางมารวิชัยคล้ายพระกรุวัดสะตือ

สำหรับ *วัดสะตือ* ก็เป็นวัดร้างที่ไม่มีคนรู้จักอีกวัดหนึ่งที่ คุณจำลองได้กล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์ดังกล่าว คุณจำลองกล่าวว่า คงเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับวัดราชคฤห์นั่นเอง คือคงอยู่ใต้วัดราชคฤห์ อย่างไรก็ตาม ทั้งวัดราชคฤห์ วัดนางชี และวัดสะตือไม่ค่อยมีคนรู้จักกันแล้ว เพราะไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลย จึงเหลือแต่ชื่อที่มีคนรู้จักกันน้อยมาก

สำหรับเรื่องราวของ *วัดสะตือ* นี้ “ตรียมพาย” ก็ได้เขียน

กล่าวถึงไว้เช่นกัน คือเขียนไว้ในหนังสือ “ปริวรรตอธิบายแห่งพระเครื่อง ๖ เล่ม ๒ เรื่องพระนางพญาและพระเครื่อง ๖ จังหวัดพิษณุโลก” ตอนหนึ่งมีข้อความว่า “วัดนี้เป็นวัดร้าง ตั้งอยู่หลังวัดนางพญาในปัจจุบันนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงเค้าว่าเป็นวัดอยู่เลย นอกจากอิฐเก่า ซึ่งอยู่ตามพื้นดินเท่านั้น เป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านไปหมด พระเครื่อง ๖ ของวัดนี้มีหลายชนิด มีทั้งพระเครื่องสกุลนางพญา คือพิมพ์สามเหลี่ยม เนื้อดิน และแบบอื่น . . .”

วัดที่เหลือแต่ชื่ออีกวัดหนึ่งที่คุ้นจำลอง สงวนวงศ์ เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์เผ่าไทย และเทอดไทยก็คือ *วัดเสือ* หรือ *วัดบามด* ก็กล่าวว่า ตั้งอยู่ใต้วัดราชบูรณะ แต่ปัจจุบันไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลยเช่นกัน ที่วัดเสือนี้นายคุ้มผู้ชดศึลจาริกใต้ในพระเจดีย์ ซึ่งเขียนด้วยอักษรขอม และเขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๒ เดิมเก็บไว้ที่ห้องรับแขกที่ว่าการมณฑลพิษณุโลก ปัจจุบันอยู่ในหอสมุดวชิรญาณ กรุงเทพมหานคร นายฉ่ำ ทองคำวรรณได้แปลไว้แล้วเป็นเรื่องธรรมกาย และได้พบพระเครื่องกรูวัดเสือนั้นแบบหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๓ พิมพ์ด้วยกัน คือพิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง และพิมพ์เล็ก สำหรับพิมพ์ใหญ่นั้นมีรูปลักษณะคล้ายพระนางพญาพิมพ์ใหญ่ แต่เป็นพระเนื้อสัมฤทธิ์ที่ผสมทองคำมาก

และเป็นพระแบบว่าหน้าทอง สวยงามหาได้ยากมาก

คุณจำลอง สงวนวงศ์ ยังได้กล่าวถึงวัดร้างอีกวัดหนึ่ง คือ **วัดสระหุข้าง** ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเก่าด้านใต้ และชิดกำแพงดินแถบตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในบริเวณวิทยาลัยครู พิบูลสงคราม ในแผนที่โบราณเรียกบริเวณนี้ว่า **วัดสระหุข้าง** เดิมชื่ออะไรไม่ทราบ ปัจจุบันนี้ไม่มีซากโบราณสถานอะไรเหลืออยู่เลย นอกจากมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ ๑ ต้น บางคนกล่าวว่า บริเวณวิทยาลัยครูพิบูลสงครามนี้เป็น**ตะแลงแกง**มาก่อน เมื่อมีผู้พบพระเครื่องบริเวณนี้จึงเรียกพระเครื่องนี้ว่า “**กรุหัวตะแลงแกง**” สำหรับพระเครื่องที่พบกันกล่าวว่ามีถึง ๒ แบบ เช่น พระสามพี่น้อง เนื้อชินเงินสนิมดำ พุทธลักษณะเป็นภาพพระพุทธรูป ๓ องค์ องค์กลางเป็นภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับเหนือบัลลังก์บัวคว่ำบัวหงาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอีกถึง ๕ แบบด้วยกัน จึงกล่าวได้ว่าบริเวณวัดสระหุข้างซึ่งเหลือแต่ชื่อนี้ก็คงเป็นวัดใหญ่มาก่อนในสมัยโบราณ

วัดร้างที่เหลือแต่ชื่ออีกวัดหนึ่ง คือ **วัดโพธิ์ทอง** ซึ่งได้กล่าวแล้วว่าตั้งอยู่ใกล้กับวัดวิหารทอง และวัดศรีสุคต คืออยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดวิหารทอง ปัจจุบันไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลย เพราะใช้บริเวณวัดสร้างบ้านพักข้าราชการ

เสียหายแล้ว

ยังมีวัดร้างที่ไม่ค่อยมีคนรู้จักกันอีกวัดหนึ่ง คือ *วัดราช-ประดิษฐฐาน* ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐ ดังข้อความที่ผู้เขียนขอคัดมาตอนหนึ่งดังต่อไปนี้

“...ดูวัดร้างแล้วขึ้นมาเสียบบตามถนนริมน้ำข้ามกำแพงเมืองเข้ามา กำแพงเมืองทางด้านพระยาเทพาไม่ได้รับความกะไรว่ายังไม่ได้เที่ยว แต่สังเกตตาคูเห็นโอบไปและปลายตกเฉลงตะแลงแกง สังเกตได้ว่าเป็นรูปตโปน มีทำนองอย่างเช่นเขียนไว้ข้างบนนั้น กำแพงเมืองที่มีอยู่นั้นไม่สูง เห็นจะถูกรื้อมาแล้วเมื่อได้ข้ามกำแพงมาตามถนนริมน้ำถึงหน้าโรงเรียนหมอออเมริกัน จึงเข้าข้างโรงเรียนนครกเข้าไปดู *วัดราชประดิษฐฐาน* วัดนี้มีพระเจดีย์ใหญ่ตั้งอยู่กลาง เป็นพระเจดีย์กลม มีมุข ๔ ทิศ บนหลังซุ้มมีพระเจดีย์เล็กทำนองเหมือนศรีรัตนเจดีย์ มีคูหาทะลุเข้าไปองค์ได้ข้างด้านใต้ ข้างในมีตนัก ข้างตะวันออกองค์พระเจดีย์มีอุโบสถพัง ไม่มีพระพุทธรูป ใครจะยกเอาไปไหนเมื่อไรไม่ทราบ มีแต่เสมาใหญ่มาก ข้างตะวันตกองค์พระเจดีย์มีวิหารพัง มีพระพุทธรูปปูน...”

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นวัดร้างที่ตั้งอยู่ในตัวเมือง

พิษณุโลกโบราณ หรือภายในกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณทั้งสิ้น
 ความจริงยังมีวัดร้างที่อยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลกอีกหลายวัด คือ
 อยู่ไม่ห่างจากกำแพงเมืองมากนัก เช่น *วัดพลับหรือวัดสระมะ-*
พลับ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างวัดเจติยยอดทองกับวัดอรัญญิก (ซึ่งกล่าว
 แล้วในตอนก่อน) ปัจจุบันมีเพียงซากอิฐที่หักพังและสระอยู่เท่านั้น
 เดิมวัดนี้มีชื่ออะไรไม่ทราบ เข้าใจว่าเป็นวัดที่มีสระและต้นมะพลับ
 อยู่ก็ได้ จึงเรียกว่าวัดสระมะพลับ หรือวัดพลับกันเรื่อยมา และ
 ยังมีอีกวัดหนึ่งคือ *วัดสระทองกลาง* ซึ่งเหลือแต่สระเช่นกัน ตั้ง
 อยู่ไม่ไกลจากวัดเจติยยอดทองขึ้นไปทางเหนือไม่มากนัก นอกจาก
 ฝนคุณบุญชด แสงถ่าย ยังได้เขียนไว้ถึงวัดร้างอีกวัดหนึ่ง คือ *วัด-*
พระนอน ตั้งข้อความดังนี้ “...ถัดจากวัดนี้ (วัดเจติยยอดทอง-
 ผู้เขียน) ลงไปทางใต้ก็เป็นวัดพระนอน ใหญ่และยาวที่สุด กล่าว
 กันว่าแต่เดิมมีพระพุทธรูปปูนปั้นนอนอยู่ แต่ตัวโบสถ์หักพังเสีย
 สิ้น แม้แต่องค์พระนอนก็หักพังเสียสิ้นแล้ว เหลือทิ้งไว้ให้ดูก็แต่
 ซากเป็นเนินสูง มีทางรถไฟสายเหนือผ่านกลางซากองค์พระนอน
 ไปเท่านั้น อยู่ตรงใต้ศาลาคู่ของปากประตูเมือง ที่เรียกประตูผี
 ออกไปราวเส้นก่าๆ นอกจากวัดเหล่านี้ก็ยังมีซากวัดเจติยอื่น ๆ อีก
 มากมาย แต่หักพังทะลายทรุดโทรมหมดหาชิ้นดียาก ทั้งยังไม่มี
 ผู้ใดทราบว่ชื่ออะไรแน่ และมีประวัติมาอย่างไร”

จากข้อเขียนของคุณบุญชด แสงถ่าย ซึ่งเขียนไว้ ๓๕ ปี ล่วงมาแล้ว จึงไม่สามารถจะหาซากโบราณสถานอะไรได้อีกแล้ว จึงน่าเสียดายอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ยังมีวัดร้างที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ถึงข้อความดังต่อไปนี้

“วันที่ ๓๑ เวลาเช้า ๒ โมง ๑๐ นาที ข้ามปากไปขึ้นท่าวัด ชี้นำไปตุสระแก้ว ทางสักร้อยเส้น สระแก้วนั้นอยู่หลังเมือง ชีกแม่น้ำฝั่งตะวันออก ตัวสระแก้วเป็นบึงใหญ่ แต่กบปัดน้ำเสียหมด แลไม่มีใครเห็นน้ำ ริมบึงมาข้างกำแพงเมืองชุกทางน้ำลด เลี้ยวไว้ดินเป็นเกาะเป็นทางยืดยาว กลางเกาะหมู่เหล่านั้นมีวัด อยู่ในเกาะวิหารเกาะหนึ่ง เจดีย์เกาะหนึ่ง และเป็นฐานอิฐๆ อะไรอีกเกาะหนึ่ง ก็ไม่ทราบ ที่แลเห็นแต่เพียงเท่านั้น บางทีจะมีอะไรอีกที่เห็นไม่ได้เพราะรกนัก สระแก้วนี้ไม่ใช่อื่นไกล คือเป็นที่เล่นเรือในฤดูน้ำ ตามธรรมเนียมแต่ก่อน เช่นนกเขาทองกรุงเก่า แลมหานาควัดสะเกษกรุงเทพนนั้นเอง ที่นี้โคะไว้เป็นที่ประพาศแห่งหนึ่ง ดูแล้วกลับทางเดิม ตามทางที่ไปมานี้ เป็นทางเก่า มีวัดร้างตามทาง เห็นจะหลายวัดฤๅวัดเดียวใหญ่ สังเกตไม่ถนัดเพราะชี้นำผ่านรีบ...”

ข้อความนี้เขียนไว้เมื่อราว ๗๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว ซึ่งใน

ตอนนั้นมีวัดร้างอยู่กลางสระแก้ว ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็น *วัดสระแก้ว* *ปทุมทอง* ในปัจจุบันก็ได้ ส่วน*วัดร้างตามทาง*นั้นยังไม่ทราบว่าจะอยู่ตรงไหน และมีชื่อวัดอะไร จึงน่าที่จะศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็เป็น*วัดร้าง*ที่ยังเหลือซากโบราณอยู่ก็มี และหลายวัดก็ไม่เหลือซากอะไรอยู่แล้ว ผู้เขียนศึกษาค้นคว้ามาก็มีอยู่เท่านั้น ซึ่งอาจจะมียกก็ได้ และวัดเหล่านี้ก็เป็นวัดที่อยู่ภายในกำแพงเมือง และนอกกำแพงเมืองซึ่งไม่ไกลจากกำแพงเมืองมากนัก

นอกจากนี้ ยังมีวัดที่น่าสนใจที่ควรจะต้องกล่าวถึงอีกบ้าง ซึ่งเคยเป็น*วัดร้าง*มาก่อน แต่ปัจจุบันมีพระสงฆ์อยู่แล้วคือ*วัดใหม่* *อภัยยาราม* ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนบรมไตรโลกนารถ ใต้*วัดราชบูรณะ* ไม่มากนัก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็ได้เสด็จถึงวัดนี้เช่นกัน ดังข้อความที่ทรงบันทึกไว้ในจดหมายระยะทางไปพิษณุโลกตอนหนึ่งว่า “...แลเดินตามถนนสายกลางเลี้ยวขวาไปข้างขวา เห็น*วัด*วัดหนึ่ง พระยาเทพาเรียกวัดใหม่ แต่ใหม่ก่อนทวดของเรา โบสถ์อิฐเครื่องประตูไซมีพระอยู่แล้ว...” แสดงว่าเมื่อ ๗๐ กว่าปีมาแล้วนั้นเป็น*วัดร้าง* แต่ปัจจุบันมีพระสงฆ์อยู่แล้ว และมีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เป็นส่วนมาก นอกจากเจดีย์เก่ายังเหลืออีกองค์เดียวเท่านั้น นอกจากนี้ยังมี*วัดโพธิญาณ* ซึ่งตั้งอยู่

ติดกับกำแพงเมืองด้านเหนือ (ดังกล่าวก่อนแล้วในตอนสาม) วัตรนี้เคยเป็นวัตรร้างมาก่อน ยังมีซากของโบสถ์หรือวิหาร และซากเจดีย์ขนาดใหญ่ซึ่งได้ทำการขุดแต่งไว้อย่างดีพอสมควร นอกนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างใหม่ เช่นโบสถ์ กุฏิพระเป็นต้น วัตรทั้งสองนี้อยู่ภายในกำแพงเมืองพิษณุโลก

ส่วนวัตรที่ควรกล่าวถึงซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลกออกไปไกลบ้างไกลบ้าง ก็คือ *วัดโคกมะตูมหรือวัดศรีวิสุทธิาราม* ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นวัตรเก่ามาก่อนหรือเปล่าเพราะไม่มีโบราณสถานเหลืออยู่เลย ส่วน*วัดชีปะขาวหาย* ซึ่งอยู่เหนือวัดโพธิญาณขึ้นไปไม่ไกลนัก ก็เป็นวัตรที่ปรากฏอยู่ในตำนานการสร้างพระพุทธชินราชว่า พระอินทร์ได้จำแลงกายเป็นชีปะขาวมาช่วยสร้างพระพุทธชินราช ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็เดินทางไปทางทิศเหนือ พอถึงบริเวณที่ตั้งวัตรนี้ก็หายตัวไป พระยาศรีธรรมโศกราชจึงโปรดให้สร้างวัดตรงบริเวณที่ชีปะขาวหายตัวไปนั้น แล้วให้เรียกชื่อว่า "วัดชีปะขาวหาย" แต่ขึ้นมา อีกวัตรหนึ่งคือ *วัดจอมทอง* ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านปากตะวันตก ในท้องที่ตำบลจอมทอง เหนือตัวเมืองพิษณุโลกขึ้นไป เดิมวัตรนี้ชื่อว่า "วัดจอมทอง" ต่อมาเลื่อนเป็น "จอมทอง" เข้าใจว่าเป็นวัตรเก่าแก่วัตรหนึ่ง แต่น่าเสียดายที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดให้ย้ายมาสร้าง

โบสถ์วิหารใหม่ห่างจากริมแม่น้ำน่านราว ๓๐๐ เมตร ส่วนอีกวัดหนึ่งคือ **วัดศรีรัตนารามหรือวัดบ้านจูนาง** ซึ่งอยู่ใต้ตัวเมืองพิษณุโลก ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ในท้องที่ตำบลท่าทอง เข้าใจว่าวัดนี้คงเป็นวัดเก่าวัดหนึ่งในสมัยอยุธยา เพราะมีซากโบราณวัตถุสถานที่เก่าแก่ เช่น โบสถ์ซึ่งมีใบเสมาศิลา มีพระพุทธรูปปูนปั้น หน้าตักกว้างราว ๓ เมตรเศษ พระวรกายอ่อนช้อย ส่วนซากวิหารเก่าก็มีผนังหนาราวครึ่งเมตร มีลวดลายปูนปั้นเหลืออยู่บ้าง มีเจาะช่องผนังแทนหน้าต่าง ซึ่งนิยมสร้างกันในสมัยสุโขทัย และอยุธยาตอนปลาย และยังมีเจดีย์แบบลังกาย่อเหลี่ยมมุมไม้สิบสองเก่าถึง ๕ องค์ ซึ่งนิยมสร้างกันในสมัยอยุธยาเช่นกัน วัดนี้จึงเป็นวัดที่น่าสนใจและน่าศึกษาวัดหนึ่ง

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็เป็นวัดที่อยู่ในกำแพงเมืองและนอกกำแพงเมืองที่ไม่ไกลมากนัก หรืออยู่ในท้องที่อำเภอเมืองปัจจุบันนั่นเอง ตอนต่อไปผู้เขียนจะพาไปชมโบราณวัตถุสถานที่ต่างอำเภอบ้าง เช่น อำเภอวังทอง อำเภอนครไทย (ซึ่งเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน) อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอพรหมพิรามและอำเภอบางกระทุ่ม เป็นต้น ซึ่งมีวัดเก่าแก่และโบราณวัตถุสถานที่น่าสนใจเช่นกัน